

Діалектологічні дослідження степової України XIX – початку XXI століття

У статті розглядається наукове вивчення українських степових говірок. Дослідження демонструє історію степового говору, стан обстеження його фонетичної, граматичної, лексичної та фразеологічної систем.

In the given article the scientific research of the Ukrainian steppe tongues is considered. The research demonstrates the history of the steppe dialect, the state of survey of its phonetic, grammatical, lexical and phraseological systems.

Степовий говір, що разом із середньонадніпрянським та слобожанським складає південно-східну діалектну групу української загальнонародної мови, найбільший за ареалом і найпізніший щодо формування. Сягаючи на північ до лінії Умань – Новомиргород – Чигирин – Красноград – Луганськ, сусідить із середньонадніпрянським говором, на північному сході – зі слобожанським, на південному заході – з румунськими і молдавськими говірками, на північному заході – із подільським говором, на сході – з російськими говірками. Діалектологи у межах степового говору виділяють наступні групи: 1) західну або південнобессарабську, до якої входять і власне степові говірки (між Дністром і Бугом), 2) центральну або дніпропетровсько-запорізьку та 3) східну (донецьку).

Як відомо, це один із новостворених говорів, які сформовані із неоднорідних діалектних елементів, різнотипні, різносистемні за генетичною основою. Тож становить великий інтерес для дослідників і дає цінний матеріал для наукових узагальнень. Тому серед українських говорів говори нової формації посідають особливе місце, а їх вивчення є актуальним завданням української діалектології. Дослідження степового говору диктується й потребою подальшого вивчення генези південно-східного наріччя. Гальмуючим фактором тут є незавершений процес дослідження окремих груп говірок, а деякі говірки взагалі чекають на дослідників.

Отже, питання про наукове вивчення степового говору залишається відкритим, актуальність запропонованої теми визначається потребою подальшого всебічного дослідження діалектів української мови.

Мета статті – з'ясувати наукове дослідження різних груп говірок степового говору південно-східної групи діалектів української мови. Об'єктом є українські степові говірки, а предметом – стан вивчення їх фонетичної, граматичної, лексичної і фразеологічної систем.

У історії української діалектології можливо виділити такі етапи: 1) початковий: XIX ст.–30-ті роки XX ст.; 2) післявоєнний: з кінця 40-х років XX ст. – до нині. На початковому етапі мало приділялося уваги науковому вивченню степових говірок (вони згадувалися побіжно). Однак і такі відомості є цінними і поминути їх неможливо.

Окремі згадки про степові говірки південно-східного наріччя української мови зустрічаємо ще в працях М. О. Максимовича, М. В. Закревського, Ф. Піскунова і К. П. Михальчука. Так, у статті М. О. Максимовича «Критико-історическе исследование о русском языке» (1840 р.) чи не вперше висловлено спостереження, що київсько-полтавська розмова поширена кругом у Запорізькому та Чорноморському краях [25, с. 401]. Автор намагався дати хоча б найзагальніший опис цієї розмови.

Продовжив розвивати ці спостереження М. Закревський у вступі до «Словаря малороссійских ідіомов» (1860 р.). Дослідник окрім Запорізької та Чорноморської землі, в якій виявлено полтавське (полтавсько-чигиринське) наріччя, назвав і південну частину Київської та Полтавської губерній. Він визначив місце цих говірок «між усіма іншими галузями загального наріччя» [20, с. 249]. Проте бідний фактичний матеріал та відсутність спеціального обстеження названих говірок не давали мовознавцям можливості зробити будь-які конкретні висновки про особливості степового говору [21, с. 226].

Ф. Піскунов, вивчаючи живомовні особливості південностепових говірок, у праці «Словниці української (або юговоруської) мови» (1873 р.) визначає 2 наріччя: низове (територія колишнього Запоріжжя) та чорноморське [37, с. 3]. Всі попередні відомості про степові говірки та ряд відомих фактів допомогли К. П. Михальчукові в його науковій розвідці «Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины» (1877 р.) виокремити степове піднаріччя [26, с. 462].

Отже, у XIX – на початку XX ст. мовознавцям вдалося визначити степовий говір з-поміж інших говорів південно-східного наріччя та закласти підґрунтя для його подальшого вивчення. Можна погодитися з думкою Ф. Т. Жилка про те, що «програми та всі заходи Російської академії наук щодо збирання діалектного матеріалу були скеровані на записування матеріалів для монографічного дослідження, а не для картографування і не для їх вивчення засобами лінгвістичної географії, а в дореволюційних дослідженнях українських говорів було відсутнє оперування даними географічного поширення діалектних рис» [18, с. 7].

З кінця 40-х рр. XX ст. в українській діалектології нарешті розпочинається цілеспрямоване

дослідження степових говірок у руслі інтенсивної роботи навколо складання АУМ. Для збирання фактичних матеріалів було створено та апробовано ряд спеціальних програм [38], [39]. З ростом діалектологічних шкіл у південних регіонах України набуло широкого розмаху вивчення окремих груп говірок. Розширилося і коло наукових проблем. Окрім фонетико-граматичних чи лексичних особливостей, дослідників степових говірок зацікавили й закономірності складної внутрішньої різнодіалектної взаємодії, зумовленої особливостями формування цих говірок.

Одним із перших комплексних досліджень степових говірок стала дисертація Й. О. Дзєндзелівського «Українські говори Нижнього Подністров'я» (1951 р.), у якій здійснено опис системи фонетики (вокалізму і консонантизму), словотвору, морфології (словозміни), а також синтаксису степових нижньоподністровських говірок [12]. Окремі проблеми обраної мовознавцем теми розглядаються й у низці його статей. Вивчення говірок правобережжя Подністров'я було продовжено В. П. Логвіним, який проаналізував особливості вимови голосних та морфологічну систему цих говірок [23], [24].

Значний внесок у вивчення степового говору зробив В. П. Дроздовський. У його статті «Окремі явища граматичної аналогії в українських говірках Татарбунарського, Саратського та Білгород-Дністровського районів Одеської області» (1961 р.) подано огляд фонетичних та морфологічних явищ, зумовлених діянням граматичної аналогії в межах основ та флексій. З'ясовано зовнішній вигляд тих структурних одиниць, які виникли і функціонують внаслідок граматичної аналогії, внаслідок чітко виявленої в побутовій мові тенденції до вирівнювання, уподібнення, узагальнення, спрощення [15]. В іншій статті «Синтаксичні риси Татарбунарського, Саратського та Білгород-Дністровського районів Одеської області» (1961 р.) розглянуто структуру складного речення, зосереджено увагу на сполучникових складнопідрядних реченнях [16]. Автор дійшов висновку, що за сукупністю всіх синтаксичних рис обстежені ним говірки найтісніше пов'язані із нижньоподністровськими говорами південно-східного наріччя. Ці спостереження знайшли відображення й у дисертації В. П. Дроздовського «Українські говірки Бессарабського Примор'я» (1962 р.), у якій здійснено опис говірок на фонетичному, морфологічному, синтаксичному і лексичному зрізах [17]. Це дало можливість автору названої праці не тільки всебічно розглянути об'єкт вивчення, а й довести, що послідовні місцеві діалектні особливості характерні, в основному, для звукової системи і морфологічної будови, в синтаксичній структурі міститься значно менше діалектних особливостей. В. П. Дроздовський зробив висновок, що говірки Бессарабського Примор'я займають специфічне місце у степовому говорі південно-східного наріччя.

Фонетико-граматичні особливості степових наддунайських говірок висвітлено у низці статей і дисертації А. М. Мукана «Українські наддунайські говірки (фонетико-граматичні особливості)» (1960 р.) [28]. Мовознавцем доведено, що на рівні словозміни обстежені говірки характеризуються рядом дублетних форм, тип відмінювання залежить від набутого граматичного роду слів та їх відповідного морфологічного оформлення. А. М. Мукан спостеріг, що в говорах менше виявлена тенденція до уникнення варіантних форм, ніж у літературній мові [29, с. 199]. Лексичні закономірності наддунайських говірок комплексно досліджено й у дисертації Т. П. Заворотної «Лексика українських наддунайських говірок» (1967 р.) [19].

Подільсько-степові говірки стали об'єктом вивчення Т. Г. Шевченка у ряді наукових публікацій та дисертації. Зокрема, у статті «Вокалізм українських говірок Ананьївщини» (1975 р.) проаналізовано систему голосних фонем обстежених говірок і на основі виявлених рис вокалізму зроблено висновок про подільську їх основу [47]. Заслугою автора є правильне визначення ареалів рефлексів давніх голосних, що дало йому можливість простежити взаємозв'язок між внутрішніми процесами та зовнішніми чинниками. Так, при з'ясуванні ареалу рефлексу *[o] в структурі *радост'* було помічено значне його поширення на південь, що свідчить про підтримування внутрішніх аналогічних процесів зовнішніми чинниками: переселенським рухом з півночі та впливом російського говіркового оточення.

У дисертації Т. Г. Шевченка «Українські говірки верхів'я річки Тилигул» (1980 р.) здійснено системний аналіз фонетики та морфології (словозміни), розглянуто звукову реалізацію голосних фонем, сполучення голосних з попередніми приголосними та з'ясовано умови позиційного варіювання, функціонування і розподілу їх у говірках [48]. Інвентар приголосних фонем визначено на основі протиставлення мінімальних пар, склад яких установлено на рівні моделі. Окрім того, на основі артикуляційно-акустичних розрізень розглянуто ряд опозицій. Використовуючи результати своїх спостережень і матеріали «Атласу української мови», дослідник провів умовні межі поширення деяких фонем у говірках. У словозміні теж виділено найбільш характерні говіркові особливості, в яких, проте, суттєвих відмінностей від літературної мови не виявлено. Т. Г. Шевченко вважає, що говірки верхів'я р. Тилигул є продовженням ареалу південноподільських говірок південно-західного наріччя, які є перехідними до степових південно-східного наріччя [48, с. 21]. Степові говірки Одещини також дослідила С. Л. Брайченко у дисертації «Антропонімічні уподобання мешканців Одеської області України» (1999 р.)

[4].

Степові та контактні говірки Дніпро-Бузького межиріччя, що функціонують на території сучасної Кіровоградщини, також стали об'єктом дослідження у дисертації «*Лексика народної медицини і лікувальної магії у степових говірках Дніпро-Бузького межиріччя*» О. М. Вікторіні (2009 р.), у якій представлено комплексний аналіз лексико-семантичних та словотвірних особливостей лексики народної медицини та лікувальної магії говірок Кіровоградщини [9].

Говірки Миколаївщини і Херсонщини також не залишилися поза увагою вчених. Так, Л. С. Терешко вивчала фонетичну систему, граматичну будову і лексичні особливості говірок Миколаївщини. У її дисертації «*Українські говірки Південного Побужжя (в межах Кривозерського району Миколаївської області)*» (1954 р.) здійснено комплексний аналіз обстежених говірок [43]. Наукове дослідження Г. Ф. Пелих «*Надбузькі говірки Первомайського району Миколаївської області*» (1960 р.) також присвячене говіркам Миколаївщини [36].

Л. А. Москаленко у дисертації «*Ботанічна лексика українських степових говорів Миколаївської області*» (1992 р.) проаналізувала склад і структуру ботанічної лексики на матеріалі говірок Миколаївщини, з'ясувала номінативні та словотвірні процеси, семантику слів, зробила цінні етнолінгвістичні спостереження [27].

Дисертація В. М. Баденкової «*Лексика традиційної народної медицини в українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя*» (1999 р.) є комплексним аналізом лексики традиційної народної медицини в українських говірках Миколаївської області [1]. Дослідницею з'ясовано склад і структуру цієї лексики, її генезис, номінативні та словотвірні процеси, семантику слів.

Я. Д. Нагін дослідив фонетичні та граматичні особливості говірок Херсонщини. Результати його досліджень відображено у ряді статей та дисертації «*Говірки Каховського та сусідніх районів Херсонської області*» (1955 р.) [30]. Лексичні особливості херсонських говірок на матеріалі однієї із груп лексики розкрито й у дисертації «*Вівчарська лексика говорів Херсонщини*» (1991 р.) М. В. Бухтія [5]. Автор дослідив склад, структуру, особливості функціонування вівчарської лексики в обстежених говірках.

Вивченню фонетики та морфології говірок Нижньої Наддніпряниці присвятила свою наукову діяльність В. А. Височина. У її дисертації «*Український говір долини річки Мокрої Сури*» (1972 р.) розглянуто функціональне навантаження окремих фонем, з'ясовано генетичні корені фонем та проаналізовано розрізнення на рівні фонемного складу слів, а у морфологічній будові досліджено систему словозміни. Деякі особливості функціонування явищ, що з'явилися у говорі внаслідок регенерації, вчена виявила за

допомогою статистичного аналізу [8, с. 17]. Нею виділено ряд словоформ із фонемою /i/, які переважають над структурами такого типу з фонемою /o/. Дослідницею зроблено висновок, що словоформи на **-и (-і)** надійно збереглися у говорі, зокрема в давніх словах. Аналіз говірок здійснено у діахронному плані, що дало можливість виокремити зміни [7]. В. А. Височина також проаналізувала структурно-функціональні типи односкладних речень, визначивши найбільшу групу означено-особових речень з головним членом у формі 1-ї особи однини теперішнього або майбутнього часу [6]. На підставі здійсненого опису визначено своєрідність синтаксичної будови цих говірок.

Нижньонаддніпрянські говірки стали об'єктом вивчення й у дисертації Л. П. Денисенко «*Фонетичні і словотвірні варіанти слова в говірках Нижньої Наддніпряниці*» (1995 р.). Автор комплексно проаналізувала варіювання слів у говірках, врахувавши формальні модифікації, що базуються на варіюванні фонем і морфем, з яких складається слово [11].

Дослідження галузевої лексики на матеріалі конкретних історико-етнографічних регіонів України залишається однією із центральних проблем української діалектології. Зокрема, рибальській лексиці присвячено наукові дослідження А. А. Берлізова «*Лексика рибальства українських говірок нижньої Наддніпряниці*» [2] (1974 р.) та І. Г. Ліпкевича «*Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддніпряниці*» (1993 р.) [22]. У дисертаціях здійснено структурно-семантичний, словотвірний і лінгвогеографічний аналіз рибальської лексики у взаємозв'язку з літературною мовою та іншими діалектами

Увагу мовознавців також привертала й говірки Запорізького краю, одним із перших дослідників яких був С. П. Самійленко. У статті «*Фонетичні особливості говірок Запорізької області*» (1956 р.) він наголосив на майже цілковитій невивченості степових говірок південно-східного наріччя і зазначив, що «теоретичний інтерес до них викликається і історичним минулим цього краю, і своєрідністю заселення та дозаселення його носіями різних діалектних угруповань...» [40, с. 89]. Статтю побудовано на значному фактичному матеріалі, зібраному в 38-ми населених пунктах, що належать до 19-ох районів області. Заслугою мовознавця є дослідження фонетичної системи, фонетичних явищ та закономірностей розвитку цих говірок. З-поміж ряду виявлених С. П. Самійленком діалектних особливостей, найбільшу увагу привертають риси, які не мають загального поширення і є властивими лише для певних населених пунктів. Зокрема, це «акання» та нахил до сильного «укання», що зафіксований у мовленні старшого покоління. Проте, на жаль, автор лише фрагментарно показав ці явища.

Вивчення запорізьких говірок, поширених у долині р. Кінської, було здійснено

В. А. Чабаненком у дисертації та ряді наукових публікацій. Так, стаття «*Дієслівні форми у степових говірках долини р. Кінської*» (1964 р.) є першою спробою аналізу дієслів у цих говірках [45]. Окрім ряду дієслів, які цілком збігаються з відповідними формами української літературної мови, мовознавцем виявлено також і специфічні діалектні форми та здійснено опис особливостей їх уживання. На основі зіставлення ряду дієслівних говіркових форм із їх відповідниками у фольклорно-етнографічних та архівних матеріалах В. А. Чабаненком зроблено висновок про час витіснення одних варіантів форм іншими.

У дисертації «*Говірки долини р. Кінської*» (1965 р.) В. А. Чабаненко детально аналізує фонетичну систему, словотвір та словозміну, особливості синтаксису і приділяє значну увагу з'ясуванню особливостей розвитку та визначенню місця говірок долини р. Кінської серед українських діалектів [46]. Наукові праці В. А. Чабаненка доводять, що говірки долини р. Кінської генетично споріднені із середньонаддніпрянськими і є їх своєрідною новопородженою галуззю, яка поширена в зоні поступового переходу старожитніх власне середньонаддніпрянських у новостворені власне степові. Запорізькі говірки дослідила також Н. П. Нікуліна у дисертації «*Професійна лексика лоцманів дніпровських порогів*» (1973 р.) [31].

Одним із перших комплексних наукових досліджень північноприазовських говірок на лексичному зрізі стала дисертація Л. Д. Фроляк «*Ботанічна лексика українських говірок північно-го Приазов'я*» (1988 р.) [41].

У науковому дослідженні Т. Г. Грици «*Фразеологія говірок Гуляйпільського району Запорізької області*» (1996 р.) проаналізовано найбільш продуктивні фразеосемантичні групи, структурно-семантичні і семантичні моделі, визначено ареальну проекцію цих моделей на фразеологічні факти інших українських діалектів та слов'янських мов [10].

Комплексний аналіз структури та особливостей запорізько-надазовської групи українських говірок на фонетико-фонологічному, морфологічному (словозміні) та синтаксичному рівнях представлено й у дисертації В. М. Пачевої «*Українські говірки Запорізького Надазов'я*» (2002 р.) [35]. Завдяки детальному порівнянню мовлення респондентів всіх вікових груп, від найстаршої (яка виділяється вперше) до молодшої, дослідницею виявлено тенденцію до зникнення окремих діалектних явищ. Також розглянуто чинники формування та функціонування запорізько-надазовських говірок і особливості, в яких простежено збереження давніх рис, також ті, що відрізняють говірки від літературної мови. Доведено, що говірки Запорізького Надазов'я є окремим різновидом степового говору, що увібрав у себе істотні середньонаддніпрянські, східнополіські чи й інші риси, і є важливою підсистемою в системі степового говору України.

Говіркам Донеччини присвячені наукові статті і дисертація З. Л. Омельченко «*Морфологічна структура східностепових говорів України*» (1985 р.). Дослідницею охарактеризовано морфологічну будову обстежених говірок, виділено ареали поширення флексій [32], [33], [34]. Акцентовано увагу, що на характер і частоту вживання певних флексій значною мірою впливають екстралінгвальні фактори. Виявлено строкатість окремих відмінків як характерну для донецьких східностепових говірок.

Дисертація Л. С. Білик «*Дієслівні словосполучення у східностепових говірках Донеччини*» (2003 р.) присвячена семантиці, структурі, варіативності та особливостям функціонування об'єктних, локативних і темпоральних словосполучень у обстежених говірках [3]. Дослідницею встановлено типи дієслівних сполучень з іменним компонентом та їх формальними і семантичними ознаками.

У наукових статтях і дисертації В. Ю. Дроботенко «*Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини*» (2001 р.) на базі етнолінгвістичного опису сімейних обрядів (родильного, весільного, поховального) системно описано склад та семантичну структуру лексики сімейних обрядів східностепових донецьких говірок, подано їх ареальну і лексикографічну характеристику [14].

У науковому дослідженні Н. П. Сіденко «*Географічна апелативна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини*» (2003 р.) на матеріалі обстежених говірок виконано системний опис складу і семантичної структури географічної апелативної лексики та подано її ареальну й лексикографічну характеристику [41]. З'ясовано чинники формування й функціонування географічної апелативної лексики, специфіку географічної номенклатури як тематичної групи, визначено центральні й периферійні лексико-семантичні групи та мікрогрупи. Розглянуто функціональне співвідношення однослівної та не однослівної номінації географічних найменувань.

Номінативні процеси в українських східностепових говірках Південної Донеччини на матеріалі тематичної групи лексики «Людина та її риси» досліджено В. О. Дворянкіним у дисертації «*Номінативні процеси в українських східностепових говірках*» (2006 р.) [13]. Автор комплексно проаналізував антропономію, визначивши причини виникнення номінативних одиниць та їх типи. Розглянув формальну і семантичну варіативність найменувань, описав засоби вираження категорії оцінки, розкрив особливості градуальної характеристики об'єкта номінації, процеси реалізації конотативних сил.

У дисертації Т. В. Щербини «*Середньонаддніпрянсько-степове діалектне порубіжжя у світлі изоглос*» (2003 р.) досліджено середньонаддніпрянсько-степову діалектну межу, ареальну стратиграфію та наведено системний опис назв одягу, взуття, головних уборів і прикрас

у говірках середньонадніпряньсько-степового порубіжжя [49]. Проаналізовано репертуар, структурну організацію номенів у межах парадигм, виділено тематичні та лексико-семантичні групи як основні типи угруповань лексики.

У науковому дослідженні Н. О. Скоробагатько «*Концептуалізація фразеологічного соматичного коду в східнослов'янських і східностепових говірках*» (2009 р.) визначено особливості фразеології східнослов'янських і східностепових говірок української мови в семантичному та культурологічному аспектах, проаналізовано соматичні звороти, зафіксовані у мовленні жителів краю [42]. Автор простежила процес відтворення архетипових уявлень людини в соматичній фразеології, визначивши специфіку соматичної фразеології, і проаналізувала характер міжмовних та міжкультурних зв'язків на даному матеріалі.

Отже, завдяки діалектологічним дослідженням ХІХ – початку ХХІ ст. з'ясовано структуру степових говірок на кількох чи одному мовному рівні, окремі частини мови, варіанти слів, визначено певні групи лексики, проаналізовано фразеологію тощо. Науковими дослідженнями охоплено степові говірки Одещини (Й. О. Дзендзелівський, А. М. Муқан, В. П. Дроздовський, Т. П. Заворотна, А. А. Берлізов, Т. Г. Шевченко, С. Л. Брайченко), Миколаївщини (Л. С. Терешко, Г. Ф. Пелих, Л. А. Москаленко, В. М. Баденкова), Херсонщини (Я. Д. Нагін, М. В. Бухтій, В. А. Височина, Л. П. Денисенко, І. Г. Ліпкевич), Кіровоградщини (О. М. Вікторіна), Запорізького краю (С. П. Самійленко, В. А. Чабаненко, Н. П. Нікуліна, Л. Д. Фроляк, Т. Г. Грица, В. М. Пачева) та Донеччини (З. Л. Омельченко, Л. С. Білик, В. Ю. Дроботенко, Н. П. Сіденко, В. О. Дворянкін). Проте в цілому вивчення степового говору не завершено, він потребує подальших комплексних, системних наукових досліджень.

1. Баденкова В. М. Лексика традиційної народної медицини в українських говірках Інгульсько-Бузького межиріччя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Баденкова. – Запоріжжя, 1999. – 20 с. **2. Берлізов А. А.** Лексика рибальства українських говірок нижньої Наддніпрянщини: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / А. А. Берлізов. – Чернігів, 1974. – 184 с. **3. Білик Л. С.** Дієслівні словосполучення у східностепових говірках Донеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / Л. С. Білик. – Дніпропетровськ, 2003 – 20 с. **4. Брайченко С. Л.** Антропомічні уподобання мешканців Одеської області України: лінгвістичний аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. Л. Брайченко. – Одеса, 1999. – 18 с. **5. Бухтій М. В.** Вівчарська лексика говорів Херсонщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. В. Бухтій. – Дніпропетровськ, 1991. – 20 с. **6. Височина В. А.** Означено-особові речення у степовій говірці

долини р. Мокрої Сури / В. А. Височина // Народні говори Наддніпрянщини. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1969. – С. 76 - 88. **7. Височина В. А.** Форми теперішнього часу дієслів у степовій говірці долини річки Мокрої Сури / В. А. Височина // Питання української діалектології і міжмовних (міждіалектних) контактів: зб. наук. праць – Дніпропетровськ, 1972. – С. 88 – 95. **8. Височина В. А.** Украинский говор долины реки Мокрой Суры: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10661 «Языки народов СССР» / В. А. Височина. – Днепропетровск, 1972. – 20 с. **9. Вікторіна О. М.** Лексика народної медицини і лікувальної магії у степових говірках Дніпро-Бузького межиріччя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / О. М. Вікторіна. – Кіровоград, 2009. – 20 с. **10. Грица Т. Г.** Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької області: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. Г. Грица. – Харків, 1996. – 17 с. **11. Денисенко Л. П.** Фонетичні і словотворчі варіанти слова в говірках Нижньої Наддніпрянщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Українська мова» / Л. П. Денисенко. – Дніпропетровськ, 1995. – 22 с. **12. Дзендзелівський Й. О.** Українські говори Нижнього Подністров'я: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Й. О. Дзендзелівський. – Одеса, 1951. – 379 с. **13. Дворянкін В. О.** Номінативні процеси в українських східностепових говірках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / В. О. Дворянкін. – Луганськ, 2006. – 23 с. **14. Дроботенко В. Ю.** Лексика сімейних обрядів у говірках Донеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / В. Ю. Дроботенко. – Донецьк, 2001. – 23 с. **15. Дроздовський В. П.** Окремі явища граматичної аналогії в українських говірках Татарбунарського, Саратського та Білгород-Дністровського районів Одеської області / В. П. Дроздовський // Праці Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова: серія філологічних наук. – В. 11–Одеса, 1961. – С. 88 - 96. **16. Дроздовський В. П.** Синтаксичні риси Татарбунарського, Саратського та Білгород-Дністровського районів Одеської області / В. П. Дроздовський // Праці Одеського університету: серія філологічних наук. – Т. 151. – В. 10. – Одеса, 1961. – С. 105 - 121. **17. Дроздовський В. П.** Українські говірки Бессарабського Примор'я (на матеріалі обстеження Саратського, Татарбунарського та Білгород-Дністровського районів Одеської області): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / В. П. Дроздовський. – Одеса, 1962. – Ч. 1. – 472 с., Ч. 2. – 213 с. **18. Жилко Ф. Т.** Діалектологічний атлас української мови (Проспект) / Ф. Т. Жилко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1952. – 40 с. **19. Заворотна Т. П.** Лексика українських наддунайських говірок: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Т. П. Заворотна. – Ужгород, 1967. – 332 с. **20. Закревський Н.** Старосветский бандуриста: в 3 т. / Н. Закревский. – М.: В университетской типографии, 1860. – 628 с. Кн. 3: Словарь малороссийских идиомов. – 1860. **21. Лавровський П.** Обзоръ замечательныхъ особенностейъ наречія малорусскаго сравнительнаго съ великорусскимъ и другими славянскими наречіями / П. Лавровский. – СПб., 1859. – С. 225 -266. **22. Ліпкевич І. Г.** Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддніпрянщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Українська мова» / І. Г. Ліпкевич. – Дніпропе-

тровськ, 1993. – 22 с. **23.** Логвін В. П. Особливості вимови голосних у говірках правобережного Подністров'я / В. П. Логвін // Наукові записки Одеського пед. ін-ту. – 1959. – Т. 23. – С. 12-25. **24.** Логвін В. П. Морфологічна система говірок нижньої правобережної Наддністрянщини / В. П. Логвін // Територіальні діалекти і власні назви. – К., 1965. – С. 32 – 44. **25.** Максимович М. А. Критико-исторические исследования о русском языке: Собр. соч.: в 3 т. / М. А. Максимович – К.: Типография Е. Т. Керер, 1880. Т.3: Языкознание, история словесности – 1880. – С.380-439. **26.** Михальчук К. П. Наречия, поднаречия и говоры Южной России в связи с наречиями Галичины: собр. соч. / К. П. Михальчук. – СПб., 1877. Т.7.: Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край. – СПб., 1877. – В. 2. – С. 453 - 512. **27.** Москаленко Л. А. Ботанична лексика українських степових говірок Миколаївської області: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Л. А. Москаленко. – Київ, 1992. – 465 с. **28.** Муқан А. М. Українські наддунайські говірки (фонетико-граматичні особливості): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / А. М. Муқан. – Глухів, 1960. – 291 с. **29.** Муқан А. М. Варіантність форм у деяких новостворених говорах української мови / А. М. Муқан // Українська діалектна морфологія. – К.: Наук. думка, 1969. – С. 191 - 199. **30.** Нагін Я. Д. Говірки Каховського та сусідніх районів Херсонської області: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Я. Д. Нагін. – Херсон, 1955. – 446 с. **31.** Нікуліна Н. П. Професійна лексика лоцманів дніпровських порогів: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Н. П. Нікуліна. – Дніпропетровськ, 1973. – 192 с.

32. Омельченко З. Л. Родовий відмінок іменників у східностепових говорах / З. Л. Омельченко // Українське мовознавство: Респ. міжвід. наук. зб. – К.: Вища школа, 1983. – В. 11. – С. 135 – 144. **33.** Омельченко З. Л. Форми орудного відмінка іменних частин мови у східностепових говірках / З. Л. Омельченко // Структура і розвиток українських говірок на сучасному етапі: тези доп. і повід. – Житомир, 1983. – С. 146 – 147. **34.** Омельченко З. Л. Морфологическая структура восточностепных говоров Украины: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Украинский язык» / З. Л. Омельченко. – Ужгород, 1985 – 25 с. **35.** Пачева В. М. Українські говірки Запорізького Надзав'я: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / В. М. Пачева. – Запоріжжя, 2002. – 271 с. **36.** Пелих Г. Ф. Надбузькі говірки Первомайського району Миколаївської області: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Г. Ф. Пелих. – Одеса, 1960. – 405 с. **37.** Піскунов Ф. Словниця

української (або юговоруської) мови / Ф. Піскунов. – Одеса: Вид. Е. П. Распопова, 1873. – Кн. 5. – 153 с. **38.** Програма для збирання матеріалів до діалектологічного атласу української мови / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР. – Видання 2-ге. – К., 1949. – 78 с. **39.** Програма-питальник для збирання матеріалів до крайового словника української мови Одещини. – Одеса, 1939. – 37 с. **40.** Самійленко С. П. Фонетичні особливості говірок Запорізької області / С. П. Самійленко // Діалектологічний бюлетень. – В. 6. – К.: АН УРСР, 1956. – С. 89 – 97. **41.** Сіденко Н. П. Географічна апелативна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / Н. П. Сіденко. – Донецьк, 2003. – 22 с. **42.** Скоробагатько Н. О. Концептуалізація фразеологічного соматичного коду в східнолобанських і східностепових говірках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / Н. О. Скоробагатько. – Луганськ, 2009. – 20 с. **43.** Терешко Л. С. Українські говірки Південного Побужжя (в межах Кривозерського району Миколаївської області): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / Л. С. Терешко. – Одеса, 1954. – Ч.1. – 337 с., Ч.2. – 208 с. **44.** Фроляк Л. Д. Ботаническая лексика украинских говоров северного Приазовья: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Л. Д. Фроляк. – К., 1988. – 24 с. **45.** Чабаненко В. А. Дієслівні форми у степових говірках долини р. Кінської / В. А. Чабаненко // Лінгвістичний семінарій, 1. – Дніпропетровськ, 1964. – С. 59 – 63. **46.** Чабаненко В. А. Говірки долини р. Кінської: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук / В. А. Чабаненко. – Дніпропетровськ, 1965. – 333 с. **47.** Шевченко Т. Г. Вокалізм українських говірок Ананьївщини / Т. Г. Шевченко // Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник. – В. 3. – К., 1975. – С.95 – 101. **48.** Шевченко Т. Г. Українские говоры верховья реки Тилигул: автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Украинский язык» / Т. Г. Шевченко. – Ужгород, 1980. – 22 с. **49.** Щербина Т. В. Середньонаддніпряньсько-степове діалектне порубіжжя у світлі ізоглос: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» [Електронний ресурс] / Т. В. Щербина. – К., 2003. – 23 с.

Раисат Расулова

Инструкция предложения в даргинском языке

У статті аналізується співвідношення понять суб'єкта й об'єкта з ергативним типом у кавказознавстві.

The article analyzes the correlation between the concepts of subject / object type and the ergative type in the Caucasian specific study

Рассматривая проблему субъектно-объектного согласования глаголов в кавказских языках, использовал термин «эргативная конструкция». Для нас такие привычные термины

«эргативный падеж» и «эргативная конструкция» впоследствии стали достоянием сначала кавказоведения, потом и общего языкознания. Со временем этот терминологический ряд